

STELIAN TĂNASE

Zvonuri despre sfârșitul lumii

București, 1944–1953

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

Capitolul 1

Ce lipsește din almanahul Universul

Am un vechi interes pentru almanahuri. Apăreau, de regulă, la final de an, publicate de marile cotidiene ca supliment. Se vindeau bine, erau o afacere de presă pentru Sărbătorile de iarnă. Într-o vreme, căutam ediții vechi prin anticariate, la târguri, la diverși negustori care desfăceau tipărituri. Mă interesa imaginea unei lumi despre ea însăși în circumstanțe precise. Almanahurile nu sunt o sursă bună de informații. Doar ca să-ți faci o impresie despre *La Belle Époque*, sau anii care au precedat suirea pe tron a regelui Mihai, sau acapararea puterii de către comuniști... Erau mai mult niște albume de familie tratând subiecte de toată mâna. Aș spune că nu le lipsea o doză de superficialitate, dimpotrivă. Cuprindeau cu larghețe fotografii reprezentând figuri celebre ale epocii, vedetele studiourilor cinematografice, povești populare. E totuși o luare de temperatură a momentului. Dacă răsfoiești *Almanahul Universul 1944*, dai de tot felul de lucruri. Poți să te dumirești la ce se aștepta lumea în anul de cotitură care urma. La București lumea începea să aibă certitudinea că Armata Roșie se pregătea să ocupe România. Atmosfera – până atunci, neutră și, relativ, relaxată – devenea brusc una de teamă și panică. Mai ales după Stalingrad, Kursk și evacuarea Crimeii.

Din almanah – doar o lectură ușoară, de peron – subiectele fierbinți lipsesc cu desăvârșire (războiul, apropierea

Armatei Roșii, camuflajul, listele cu morți și răniți...). Vinde iluzii și speranțe, asigură cititorul că totul va fi bine. Politica și operațiunile militare nu își au locul aici. Cititorii nu trebuie alarmați cu niciun chip. Nu este cazul să fie îngrijorați sau înfricoșați. Digestia și somnul nu trebuie deranjate. Era de preferat cititorii *Universului* să își petreacă timpul descifrând rebusuri. Sau privind fotografiile cu femei frumoase, peisaje spectaculoase, citind istorii de călătorie în locuri exotice care te fac să visezi. Marile griji erau ținute departe. Dezastrul care se apropia nu există în niciuna din aceste pagini „bogat ilustrate”. *Almanahul Universul 1944* oferă o imagine blurată a lumii românești din acel an. Ce ar fi făcut bucureșteanul dacă i-ar fi spus cineva ce nenorociri aveau să se abată asupra lui?! Și nu era vorba de doi-trei ani, ci de o jumătate de secol.

Unele situații erau totuși previzibile. Se petreceau fel de fel de lucruri care anunțau, într-un fel sau altul, dezastrul. Unii se făceau că nu înțeleg ce se petrece sau pretindeau că nu le pasă – erau inconștienți, șarjau. „Fie ce-o fi!”, își spuneau, așteptând, pesimiști, evenimentele. Erau și presentimentele, intuițiile. Fatalitatea juca și ea un rol important. Românul este fatalist, orice s-ar spune. Unii – puțini, la început –, cu instinct de conservare mai puternic, își pregăteau valizele pentru a se refugia în Occident, de preferință în Spania sau în Elveția. Numai cei cu averi serioase, se înțelege. Omul obișnuit se vedea obligat să rămână la București, eventual, să se roage prin biserici să-l scape de urgia ce se apropia.

Nici presimțirile și premonițiile nu lipseau. Un exemplu minor. Intervievat de publicația săptămânală *Spectator*, Ion Marin Sadoveanu anunța apariția romanului său, „Sfârșit de veac în București”, la Editura Socec. E un roman cu un profund sentiment al unui final de epocă. Titlul se potrivește perfect cu agonia vechii României care tocmai se prefigura. O lume se prăbușea,

inexorabil. Dacă știai să ascuți (zvonuri, bârfe, știri la Radio Londra), observai schimbarea. Treptat, se instala haosul, nimic nu mai era ca înainte. Mai rău era că se putea întâmpla orice. În decembrie 1944 – ianuarie 1945, când apăreau la chioșcuri almanahurile, deja se simțea în aer sentimentul că se petrece ceva grav. Se auzeau acordurile unui recviem... Bucureștiul își trăia ultimele zile și nopți. În acest op, vă spun povestea trecerii de la o lume la alta ce se pregătea în acele zile. Nimic despre Apocalips, deocamdată.

Intrigă și iubire

La 1 martie 1944 a avut loc la Teatrul Alhambra premiera piesei lui Mihail Sebastian, *Steaua fără nume*. Ideea piesei i-a venit autorului în iarna lui 1942/1943. Ca evreu, a fost obligat să trudească la curățirea zăpezii. În fiecare zi, 12 ceasuri, de la 6 în zori până la 6 seara, era prezent la halta Grivița să dea la lopată. Monotonia lucrului l-a împins la reverie, așa a conceput intriga unei noi piese. Nu avea nicio speranță să fie jucată. Evreilor le era interzis să apară pe afișul teatrelor românești. S-a gândit să scrie piesa împreună cu alții, etnici români de astă dată, sau să le vândă ideea. Banii câștigați l-ar fi ajutat să-și achite taxele cerute evreilor. Dacă nu plătea, risca să fie deportat. Sebastian a expus proiectul Norei Piacentini și lui Mircea Șeptilici, în iarna lui 1943/1944. „Scrie și te jucăm!”, i-ar fi spus cei doi. Câteva luni, Sebastian a lăsat proiectul deoparte. A scris la altă piesă, *Insula*. A citit mult din romanele lui Balzac și Jane Austen. A umblat prin oraș să împrumute bani. A urmărit prin ziare ce se petrecea pe teatrele de război, în Rusia, în nordul Africii, la Conferința de la Casablanca. A abandonat scrierea piesei *Insula* și s-a întors la *Ursa Mare*, titlul provizoriu pentru ce va fi ulterior *Steaua fără nume*. Tragismul războiului își face loc abundent în

paginile jurnalului său. Refugiul lui este scrisul. Scrie de toate, pentru a supraviețui. Lucrează la negru pentru diferite teatre, stilizează, traduce. Este invitat de Anton Bibescu la Corcova, moșia sa din Mehedinți. În răgazul petrecut aici, elaborează primele două acte ale piesei. Depărtarea de București, unde nu găsea o clipă de singurătate, îi priește. Se gândește să trimită piesele sale la New York sau la Londra pentru a fi jucate acolo. Îl preocupă războiul. Supraviețuirea lui – ca evreu – depindea de ce se întâmplă pe teatrele de război. Veștile proaste abundă – un discurs amenințător al lui Goebbels, vestea că Wilhelm Filderman, șeful comunității evreiești, a fost deportat în Transnistria... În iunie începe să traducă *Pride and Prejudice*, de Jane Austen. Întrerupe traducerea pentru a stiliza *Paharul de apă*, de Eugen Scribe, pentru trupa lui Sică Alexandrescu. În iulie 1943, a avut loc marea bătălie de tancuri de la Kursk. Anglo-americanii au debarcat în Sicilia. La 26 iulie 1943, a sosit vestea demiterii și arestării lui Benito Mussolini.

Trei zile mai târziu, Sebastian pleacă la Corcova, de unde se întoarce după 5 săptămâni, vineri, 3 septembrie. Își găsisese liniștea departe de București, suficient pentru a scrie primele două acte ale noii sale piese. Le citește gazdelor, soții Bibescu. Sebastian are primele reacții. Se întoarce la București și este „înghițit” de diverse alte activități. Urmărește în continuare războiul cu ajutorul aparatului de radio. În fiecare zi ascultă cinci-șase posturi. Știrile de pe teatrele de operații sunt fundalul existenței sale. Citește Balzac și Shakespeare. Nu mai regăsește liniștea necesară să scrie actul trei. Nora Piacentini îi amintește promisiunea de a scrie o piesă pentru trupa ei. În seara de 13 decembrie 1943, împreună cu Mircea Șeptilici trece pe la Sebastian, care locuia în apropiere. Toată noaptea citesc cele două acte scrise la Corcova. Piesa le place. Dar cum să o montezi? Sebastian era evreu, toată lumea știe asta. Cenzura și Direcția Teatrelor nu ar fi aprobat jucarea

ei. Legile rasiale erau în vigoare. Doar dacă nu se găsea cineva, un român, dispus să ia piesa asupra lui... Sebastian este acord cu ideea. Quiproquoul este un procedeu teatral, nu!? Decât să zacă într-un sertar până la sfârșitul războiului – și nimeni nu știa când se va întâmpla asta –, mai bine să fie pusă în scenă. Dar cine ar fi riscat o astfel de impostură? Acoperirea unui evreu era pedepsită aspru de lege. De unde să găsești pe cineva în carne și oase dispus să-și ia asemenea riscuri? Întâi, trebuia găsit un regizor care să fie inițiat. Aveau deja un patron de sală, Nicu Vlădoianu, proprietarul sălii Alhambra, dornic să-i găzduiască. Regizor trebuia să fie Soare Z. Soare. Spre lauda lui, Soare Z. Soare acceptă planul. Nora Piacentini îl invită a doua zi, 14 decembrie, după citirea piesei la Capșa, îi cere colaborarea și, bineînțeles, discreție. Ceilalți membri ai trupei, Marcel Anghelescu și Radu Beligan, nu sunt informați despre adevăratul autor al piesei. Exista pericolul unei indiscreții care ar fi năruit totul.

În vreme ce Nora Piacentini îl convinge pe regizorul Soare Z. Soare, marți, 14 decembrie la Capșa, Sebastian și Șeptilici dictează pentru trei dactilografe primele două acte. Se conturează scenariul acoperirii lui Sebastian. Se alege un nume literar, „Victor Mincu”. Este schimbat titlul din *Ursa Mare*, într-unul mai comercial, *Steaua fără nume*. Piesa este citită la teatru cu actorii. Sebastian nu participă, îi așteaptă pe cei doi într-o cafenea din apropiere. Actorii sunt entuziasmați, Soare Z. Soare îi spune la telefon: „Este o capodoperă!” Problema e că piesa încă nu e terminată. Sebastian scrie actul trei într-o săptămână, până la 21 decembrie, când se intră în repetiții. Toată lumea întrebă de ce nu apare autorul? Cum Soare luase răspunderea spectacolului, pretinde că autorul ar fi un debutant din Galați, care i-ar fi fost profesor. Într-un interviu din toamna lui 1944 pentru revista *Cortina*, Sebastian spunea: „Personajul astfel inventat avea să

devină pentru noi, cu vremea, o grea povară. Cât l-am urât pe acest Victor Mincu!”

Cu cât premiera se apropia, tensiunea în trupă era tot mai mare. Apar și ziaristii ațâțați de pregătirile secrete de la Alhambra. Zvonurile despre noua piesă stârnesc curiozitatea. Secretul e din ce în ce mai greu de păstrat. Orice indiscreție ar fi fatală. Soare Z. Soare propune ca, dacă lucrurile merg prost, să nu se renunțe, ci să încheie repetițiile repede și să se anunțe premiera. Iar dacă, din nefericire, se întâmplă ceva grav, să pretindă că el este autorul piesei. Ar fi fost crezut, pentru că era un om de teatru cunoscut. Cel mai insistent să afle identitatea autorului a fost Radu Beligan. Juca rolul profesorului Miroiu și ar fi vrut să discute cu autorul despre personaj. Într-un turneu, când trupa s-a oprit la Galați, a cerut insistent să îl cunoască. O farsă a lui Șeptilici și Soare l-au îndepărtat de scopul său. Degeaba a ajuns Beligan la poliție și a căutat prin licee și prin barou să îl întâlnească pe „Victor Mincu”. Trupa s-a întors din turneu la mijlocul lui februarie. Premiera e hotărâtă pentru 1 martie. Bineînțeles, dacă nu vor fi deconspirați până atunci, iar Direcția Teatrelor nu va interzice spectacolul.

Chiar înainte de ziua premierei, apare un articol semnat Mircea Ștefănescu, și el dramaturg. Ștefănescu apucase să citească piesa în manuscris. Salută pe debutantul „Victor Mincu” ca un autor de valoare apărut în teatrul românesc! O săptămână mai târziu, apare un alt articol, de data asta sub semnătura lui Nicolae Carandino. Se vorbește insistent despre autorul necunoscut. Al cui e pseudonimul? Ziarele publicau frecvent note, articole, înțepături, ecouri din culise... Toată lumea se întreba cine a scris piesa de la Alhambra. Nimeni din trupă nu răspundea. E clar de ce. Nu ar mai fi existat nicio premieră. „De la bănuială la insinuare, de la insinuare la delațune, calea nu e lungă. În pagina teatrală a unui cotidian politic, astăzi dispărut, cineva cerea

Direcției Generale a Teatrelor să facă lumină în această gravă chestie...”, își amintește Sebastian într-un interviu din toamna lui 1944. Revista conține un reportaj pe trei coloane. Titlul: „Cine este autorul piesei *Steaua fără nume*? Nu e un debutant, nu e Victor Mincu. Noi îl cunoaștem foarte bine... Este Mihail... Sadoveanu!” Aproximarea numelor lui Mihail Sebastian de Mihail Sadoveanu era voită. Revista de teatru *Cortina* era bine informată. Publicația se juca cu nervii celor din trupa Alhambra. Nicolae Carandino cunoștea autorul, citise piesa în manuscris și, după stil, ghicise că era vorba de Mihail Sebastian. Dar nu voise să dezvăluie adevărul în presă. Era prieten cu Sebastian și știa ce urmări ar fi avut asupra spectacolului și a tuturor celor amestecați în „complot”.

În urma zarvei iscate, Direcția Teatrelor a cerut să se prezinte autorul cu actele de origine etnică pentru a atesta că e român. Dacă nu se executa ordinul, premiera nu era autorizată. Și asta, cu numai o săptămână înainte de data stabilită pentru primul spectacol. Tensiunea a ajuns la paroxism. Era nevoie de cineva mai puțin expus și dispus să joace rolul... autorului. Apare soluția salvatoare. Ștefan Enescu, un avocat care locuia în același bloc cu Piacentini și Șeptilici, soțul actriței Aglae Metaxa, a acceptat să joace rolul „autorului piesei”. Era mare iubitor de teatru. Fusese coleg cu Sebastian la Liceul „Nicolae Bălcescu” din Brăila. Ca și Sebastian, era avocat, Enescu ceva mai tânăr. Ideea i-a aparținut lui Mircea Șeptilici, care îl cunoștea. Enescu publica uneori în presa literară. Manuscrisul lui Sebastian a fost ars, pentru a nu se păstra dovada adevăratului autor. Avocatul Enescu a copiat de mână toată piesa pentru a face „proba” că el este „autorul”. Însoțit de Ștefan Enescu și Nicu Vlădoianu, Soare Z. Soare s-a prezentat la Direcția Teatrelor. Aici a reușit să convingă juriul că avocatul Ștefan Enescu este autorul piesei.

Premiera a avut loc la 1 martie 1944. Emoțiile nu s-au încheiat. La câteva zile după premieră, Neagu Rădulescu a publicat mai multe caricaturi ale actorilor cu o anagramă. Literele formau numele „Mihail Sebastian”. La cinci zile după premieră, sub semnătura lui V. Mardare, apare un articol în ziarul *Universul*, intitulat „Camuflaj în teatru”. Spectacolul este criticat și din nou se pune chestiunea autorului, nu e cumva evreu? Din fericire, avocatul Ștefan Enescu nu este intimidat de virulența atacului. El obține un drept la replică publicat în ziua următoare în *Universul*. Afirmă, sub semnătură, că este autorul piesei *Steaua fără nume*. Abia acum campania de presă încetează.

Piesa a avut un mare succes. Aplauzele și ovațiile au durat minute în șir. Este chemat la rampă autorul. Apare Ștefan Enescu. Sala Alhambra este arhiplină la fiecare reprezentație. Fără îndoială, acesta e marele succes al stagiunii. Contractul dintre trupa Piacentini și Șeptilici și sala Alhambra expira la 15 aprilie. Spectacolul *Steaua fără nume* s-a jucat vreme de șase săptămâni, până când stagiunea s-a întrerupt din cauza bombardamentelor aeriene anglo-americe. Mai mulți actori s-au refugiat în afara Bucureștiului. Ca multă lume, de altfel.

București între lumi

Universul, 10 martie 1944, anunța moartea lui Grigore Antipa la vârsta de 77 de ani. După toate aparențele, a suferit un infarct. S-a întâmplat în noaptea de joi, 8/9 martie. A fost ctitor al Muzeului de Istorie Naturală (1908) de la capătul Șoselei Kiseleff. Presa a scris despre o moarte neașteptată, ca și cum ar fi vreuna așteptată... Poate din simpatie pentru cel care fusese savantul Grigore Antipa – figură iubită de bucureșteni. Corpul său a fost depus în holul muzeului. Două zile mai târziu, *Universul* a revenit cu altă știre tragică. Soția defunctului, Alina Antipa, s-a

sinucis, luând somnifere. Nu a reușit să reziste șocului cauzat de dispariția soțului ei. La 14 martie, amândoi au fost incinerati într-o ceremonie comună la care a asistat multă lume îndurerată. Între cei doi Antipa „a fost un mare amor”, s-a spus atunci. Urnele au fost depuse în muzeu, la parter, în casa scârilor, la stânga. Nu știu dacă azi mai sunt în același loc.

*

Pe la începutul anilor '90, m-am invitat la Maria Banuș – lo-
cuia într-un bloc pe Bulevardul Dacia. Îi purtam încă sâmbete –
fusesem silit în primii ani de școală să învăț pe de rost poezii
de-ale ei dedicate Partidului. M-a primit ca pe un dușman de
clasă. Probabil, citise din editorialele mele anticomuniste sau mă
preceda reputația pe care o aveam atunci de „radical”, eu știu!?...
Mă întrebam dacă mai crede în cauza proletariatului și în Marx,
Engels, Lenin. Erau idealurile ei de tinerețe. Era membră a Par-
tidului Comunist din România (PCdR) încă din anii '30. Ajun-
sesem la ea pentru că mă documentam pentru o carte despre
anii '50 (moartea lui Stalin, raportul lui Hrușciiov, Revoluția din
Ungaria etc.). Ea fusese o figură importantă, ca poetă oficială a
regimului. Aș că l-am rugat pe Geo Șerban să-mi mijlocească
această întâlnire.

Când începe povestea, în anii '30, Maria Banuș era elevă de
liceu și avea veleități de poetă. Zaharia Stancu conducea revista
Azi. Redacția se găsea pe strada Mihail Cornea nr. 25. Locuiesc
pe această stradă de peste 20 de ani. Azi străzii îi zice Gala Ga-
laction. Totul începe într-o zi când adolescenta Maria Banuș îi
aduce lui Zaharia Stancu câteva poezii. El, mai în vârstă, însu-
rat, ea, foarte tânără. I-aș spune naivă. Scenariu tipic. Ea e or-
bită de „statura” gazetarului... El, un faun dornic de noi cuceriri
feminine. Bineînțeles, urmează o idilă toridă. Dar povestea – ca
orice poveste de acest fel – se destramă. Amorezul e un personaj

dubios, descoperă îndrăgostita noastră, în cele din urmă. E părăsită. Amorezul ei copt este lipsit de caracter, nu o iubește, se folosește de ea, are și alte amante, o minte, o bate. Inevitabil, se despart. După o lungă tăcere, în timpul războiului, Zaharia Stancu îi cere s-o vadă. Motivele sunt altele decât crede ea, chiar dacă ambalate în declarații nostalgice de amor.

Suntem în primăvara lui 1944, Armata Roșie se apropie de granițele României. Stancu se gândește la destinul lui. Acesta depinde de deznodământul războiului. Stancu e un animal de pradă. Sorții sunt clari, România va fi ocupată de Armata Roșie, iar comuniștii vor lua puterea. Aceste întâlniri clandestine din iarna-primăvara lui 1944 îi creează Mariei Banuș o situație sufletească dificilă. Încă îl iubește, amintirile o răscolesc. Citez: „Cu Zaharia [Stancu, *n.a.*], din nou în Grădina Icoanei, la ultima noastră «întâlnire» politică. Nemții sunt pe dric. Rușii înaintează. Zaharia face afaceri bune. Sunt legătura lui cu Mișcarea [comunistă, *n.a.*]. Martora frumoasei lui atitudini. Dă ceva bani... Mă îngheață. Îl observ, e crud. Are părul negru ca pana corbului, lipit cu o pomadă. Și un moț rebel i s-a ridicat ridicol spre ceafă. Chipul îmi pare vulgar, îngrășat, o mutră de parvenit”¹. „Ieri seară Maurer, Peter [Năvodaru, *n.a.*], la noi. Maurer îmi pare din ce în ce mai rece, mai reținut [...]. Îi spun că am de discutat ceva cu el. Tace. [...] Între patru ochi îi spun de Zaharia, de faptul că am luat bani de câteva ori de la el. Nu știu dacă am făcut bine. [Zaharia Stancu, *n.a.*] are nume prost în Mișcare”².

Așadar, lucrurile se precipită. Așa-ziii ilegaliști se pregătesc de schimbarea care se va produce odată ce soldații Armatei Roșii vor ocupa Bucureștiul. Episodul Banuș-Stancu-Maurer este unul

¹ Maria Banuș, *Însemnările mele, vol. 1 (1927-1944)*, text stabilit, note și comentarii de Geo Șerban, Editura Cartea Românească, București, 2014, p. 416.

² *Ibidem*, vol. 1, p. 405.

din nenumăratele care se întâmplă în subterane. Mizele sunt cu adevărat mari...

Gara de Nord, făcută zob

La 4 aprilie, bombardamentul anglo-american asupra Bucureștiului. *Welcome boys!* Un comunicat oficial menționează 2 942 de morți, 2 126 de răniți, 905 de case distruse, 1 373 de case avariate. Lumea este descumpănită. Exista convingerea că Bucureștiul nu se afla pe lunga listă de orașe europene distruse de aviația anglo-americană. O listă care cuprindea Hamburg, Dresda, Nürnberg etc. De a doua zi, Capitala se risipește în ceea ce s-a numit „dispersare”, „refugiu”. Instituțiile se mută în afara orașului pentru a fi ferite de distrugere. Ministere, teatre, muzee, spitale, întreprinderi – care încotro prin localitățile din jur. Cei cu parale își strâng catrafusele și se întorc în satele lor natale – mulți bucureșteni erau la prima generație încălțată, ajunși în București după primul război. Cei care nu au proprietăți sau rude la țară închiriază camere la săteni. Unii ajung până la Câmpulung, Vălenii de Munte, Pucioasa etc. Un fenomen urban ciudat, născut din panica de a sta sub amenințarea covoarelor de bombe. Bucureștiul se depopulează, se transformă într-un pustiu. Se trăiește în pragul nevrozei. În frică. Încordați, oamenii ciulesc urechile la alarme. Sărăcimea a rămas țintuită locului, se înțelege. Nu pleacă nici cei care au comerț, ateliere, prăvălii, în piețe, nici lefegiii din fabrici și birouri. Ar fi o cheltuială prea mare. Și nici nu au unde se duce. Sărăcimea plătește întotdeauna angaralele. Este privilegiul ei în istorie – să achite nota de plată.

Când sună încetarea, alarmați [...], pornim în oraș. Întâlnim cunoscuți și stăm de vorbă... Fiecare povestește excitat ce a aflat sau ce a văzut cu ochii lui. Drăguța lui D. îi plânge în brațe că

li s-a distrus mașina. Madam Bernard, gene date cu rimel, ochi strălucitori, povestește cu vădita mândrie a aducătorului de știri senzaționale că Athenée Palace și Ambasador-ul sunt rase până la pământ. Apă nu se mai găsește nicăieri. Nici la restaurante, nici la cofetării. Nici măcar sifon. În dreptul Palatului, drumul barat. [...] Oameni pe străzi, fluvii. Tramvaiele nu circulă. Lumea cascadează la casele sinistrate. Pe C.A. Rosetti văd o poștăriță care intră în curtea unei case prefăcute în moloz. Se uită zăpăcita în jurul ei cu scrisoarea în mână, o pune la loc în geantă. [...] Când se lasă seara, Athenée Palace-ul și Splendid, care nu au fost «rase», continuă să ardă. Ard toată noaptea cu flăcări spectaculoase. [...] Toată lumea vorbește despre dezastrul din cartierul Grivița. S-au prăpădit mii de oameni. Mulți din elita lucrătorilor ceferiști... Trei alarme într-o zi. Panică de nedescris. Lumea alergă înnebunită pe străzi. Femeile strigau „Ieșiți din cartier!”. Premilitari și evrei lucrează la dezgropări...¹

[...] Primul bombardament american – da, american, oricât de incredibil ar părea – al Bucureștiului, oraș deschis, fără legătură cu orice obiectiv de război; populația civilă, inocentă, fără apărare, lucruri pe care nimeni nu le ignoră; eveniment care a dat naștere la veritabile scene de apocalips la care George Enescu și eu însămi asistăm, fascinați de teribilul spectacol, de sus, de pe terasa noastră. La 50 de metri de noi, oameni ardeau pe acoperișurile pe care se refugiaseră văzând că imobilul lor – Hotelul Splendid – luase foc, fără a mai avea parte de nicio salvare posibilă; automobile în flăcări, cu șoferi morți la volan, pasageri calcinați pe fundul caroseriei, zigzagând cu o viteză nebună prin fața ușii noastre, pentru a se zdrobi apoi la prima cotitură a străzii; trecători care fugeau rătăciți, dezorientați, către ce? Ritmul exploziilor se accelera cu fiecare minut care trecea, zguduind temeliile casei pe care ne hotărâsem să nu o părăsim, în ciuda implorărilor și rugămintilor repetate ale fidelului nostru personal de serviciu; într-adevăr, preferăm să murim pe

¹ Maria Banuș, *op. cit.*, vol. 1, p. 510.

terasa noastră, sub cerul liber, decât să fim îngropați de vii sub dărâmăturile unor refugii nesigure. Oare avem noțiunea morții în astfel de momente? Gândul la aceste refugii mă îngrozea mai tare decât exploziile și ravagiile bombelor.¹

Vizităm cartierul Gării de Nord și Calea Griviței. Case dărâmate, copaci scoși din rădăcină, străzi pline de moloz, pe unde nici nu putem trece cu mașina. Cordoane de soldați și sergenți caută să dirijeze circulația. Ambulanțe și medici aleargă transportând răniți. Grupuri de soldați și cetățeni caută să scoată de sub dărâmături cadavrele celor morți și pe cei care mai pot fi în viață. [...] Este sfârșitul pământului. Încă un bombardament ca acesta și Bucureștii dispar de pe fața pământului. [...] Pustiu peste tot. Te apucă jalea în fața acestui spectacol de oraș părăsit. Tramvaiele sunt goale și merg aproape goale. În vagonul cu care mă întorc acasă [...] de la Universitate, unde m-am urcat, și până la stația Claudian [în Vatra Luminoasă, *n.a.*], am văzut două persoane...²

„Floarea soarelui”, hotelul „Splendid” etc. nu mai existau. Totul era o mare de flăcări, limitată de cordoane de soldați. [...] Înainte de a ajunge la Piața Buzești, am dat de o remorcă de tramvai plină de cadavre. Unii erau lungiți pe platformă, dar pe alții moartea i-a surprins pe scaunele lor. Vagonul era tot ciuruit de găuri mici cât bobul de fasole. Privind mai atent, am constatat că și victimele erau toate ciuruite... Era unul din efectele bombelor. [...] Ajungând la Piața Buzești, am văzut o mulțime care se înghesuia în jurul unui obiect pe care nu îl puteam vedea, împins de o curiozitate morbidă. A ieșit un om scos de subțiori, un disperat care urla. Îneebunise de ce văzuse. Cu greu mi-am

¹ Maria Cantacuzino-Enescu, *Umbre și lumini. Amintirile unei prințese moldave*, trad. din lb. franceză de Elena Bulai, ed., pref., note, tab. cronol. și indice de C. Th. Ciobanu, Editura Aristarc, Onești, 2005, pp. 539–540.

² Ioan Hudiță, *Jurnal politic (1 ianuarie – 24 august 1944)*, vol. 10, Editura Roza Vânturilor, București, 1997, pp. 176, 239.

făcut loc prin lumea împietrită de oroare. [...] Treceau camioane militare. „Îi duce la groapa comună... Câte o cruce la o sută de cadavre. Numai de n-ar fi vii printre ei!”... Observație judicioasă. Cine a avut timp să constate decesele la atâtea victime? [...] Fiind mai vechi, hotelul Splendid avea planșeuri de bârne. A ars ca o șură. Nici aici nu s-a ținut seama de zgura de vieți adunată cu fărâșul și aruncată în Dâmbovița. Nu mai era timp de mof-turi! [...] Bombardamentele anglo-americane au lovit însă mai mult lumea modestă. Nu cunosc membru din Jockey Club sau Automobil Club care să fi căzut victimă... Populația în imensa ei majoritate a ajuns la concluzia că numai sosirea rușilor va pune capăt pacostei. „Decât bombe, mai bine rusu’!”, auzeam în tramvai.¹

7 aprilie 1944. Capitala are un nou aspect. Tramvaiele încă nu circulă. În schimb, se văd foarte multe autocamioane, mașini, camioane și căruțe încărcate cu bagaje, stând prin fața case-lor sau trecând grăbite pe străzi, îndreptându-se spre barierele orașului. Pietoni mulți pe trotuare [...]. Pe fiecare stradă se văd șiruri de cetățeni și cetățene, servitori și servitoare. Ducând... vase pline cu apă... Fețele tuturor par mai îngrijorate decât până acum. Magazinele, care până mai ieri gemeau de fel de fel de preparate de carne sau de alimente conservate, acum sunt goale. [...]

8 aprilie 1944. Nu s-a[u] redat curentul electric și lumina... De asemenea, au început să circule tramvaiele. Nu avem încă apă curentă. Foarte multă lume pleacă din București.

12 aprilie 1944. Tot poporul Capitalei blesteamă pe mareșalul Antonescu pentru greșelile comise și pentru continuarea războiului alături de germani.

30 aprilie. Bucureștiul și-a pierdut din marea lui aglomerație ce era înainte pe străzi. Se cunoaște că multă lume s-a evacuat. [...] Aceasta se cunoaște și după prețuri. Acum patru-cinci săptămâni, nisetrul ajunsese la 220–240 lei un kg. Ieri l-am cumpărat

¹ Gheorghe Jurgea-Negrilești, *Troica amintirilor: sub patru regi*, Editura Cartea Românească, București, 2002, p. 334.

cu 1 100 lei kg. În schimb, s-au rărit zahărul și făina albă, care au fost din nou impuse regimului de cartelă.

7 mai 1944. Bucureștiul a fost atacat cu bombe incendiare și explozive în plină zi. Se văd înspre șoseaua Bonaparte multe incendii...¹

Răfuiala

În aceeași zi cu marele bombardament anglo-american din 4 aprilie, Ștefan Foriș, șeful PCR, este sechestrat de-ai săi în stil mafiot. O troică apare din senin să îl răpească pe Ștefan Foriș: Emil Bodnăraș, Iosif Rangheț și Gheorghe Filipescu. Operația se petrece pe Bulevardul Filantropia, lângă Depozitul sanitar, într-o casă din strada Carol Knappe, aproape de Piața Domenii. Se aud puternic detunăturile bombelor anglo-americane peste Grivița. Gara de Nord, Giulești, Chitila se află în apropiere, la vest. Scena pare dintr-un film *noir* combinat cu pagini din romanele lui Ilf și Petrov. Bodnăraș juca rolul lui Ostap Bender. Intră vijelios în casa clandestină unde se ascundea Foriș și se impune celor prezenți. Foriș nu era un oarecare, era șeful suprem al PCR, fusese numit de Comintern în decembrie 1940, când călătorise clandestin la Moscova însoțit de Teohari Georgescu. Aici se întâlnește cu șefii consacrați ai Cominternului, începând cu Gheorghe Dimitrov. Vizita a avut drept scop numirea unui șef suprem al minusculului PCR. La 4 aprilie 1944, era în funcție deci de patru ani. Nemulțumise pe toată lumea – mai ales pe cei din închisori – prin critici și excluderi numeroase, prin inactivitate. Acum venise ceasul socotelilor. Gheorghe Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraș, Iosif Chișinevschi și Teohari Georgescu hotărâseră

¹ Petre C. Georgescu-Delafraș, *Gânduri și fapte din zile de război*, Editura Cugetarea-Georgescu Delafraș, București, 1945, pp. 160–161.

să-l înlăture. Voiau puterea în partid pentru ei, Armata Roșie se apropia și se anunța ceasul răfuielilor – de unde urgența înlăturării lui Foriș. Dej voia neapărat să-i ia locul. Un detaliu: Lucrețiu Pătrășcanu a refuzat să ia parte la complotul împotriva lui Foriș. Îl va costa viața.

Odată intrat în casa din strada Carol Knappe, Bodnăraș pretinde în fața lui Foriș, care nu înțelege ce i se întâmplă, că este demis. Mai spune și că are mandat de la sovietici să îl aresteze. Îi prezintă o hârtie banală, semnată chiar de el, drept un act oficial emis de Comintern. Erau o farsă și un fals. Bătuse așa-zisul document la mașina lui de scris chiar în acea dimineață în cartierul Vatra Luminoasă unde locuia. Așa se întâmplă uneori, istoria joacă farse și râde gros de personajele ei. Bodnăraș furniza astfel o victimă patronului lui, Gheorghiu-Dej, aflat în așteptare în lagărul de la Târgu Jiu. În vara lui 1946, Foriș va fi ucis din ordinul său, aprobat de Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Iosif Chișinevschi, Constantin Pârvulescu. Crima a avut loc în subsolul sediului PCR din Aleea Alexandru nr. 23, în garaj. Doftanistul Pantiușa Bondarenko și șoferul Constantin Mitea au executat ordinul. Victima a fost izbită cu ranga în creștet. A murit pe loc. Cadavrul a dispărut fără urmă – îngropat. Poliția nu a aflat despre asasinat și, în consecință, nu a făcut nicio anchetă.

*

La 13 aprilie 1944, câteva gazete anunță moartea lui Ion Minulescu (infarct miocardic) în apartamentul său din cartierul Cotroceni. Era poetul cel mai popular în epocă. Împrejurările acelor zile fac ca moartea lui să treacă neobservată. Ziarele scriu puțin, o scurtă știre, un comunicat, nimic mai mult.

Sub bombardament

În memoria colectivă a rămas un singur bombardament, cel din 4 aprilie, la prânz, un ceas jumătate – devastator. Adevărul istoric este că au fost mai multe. Întâi, la 4 și 5 aprilie. Următorul, de Paște, la 17 aprilie, când au fost distruse, printre altele, blocul Cartea Românească și Facultatea de Farmacie. Au fost lovite în aceeași zi orașele Brașov și Turnu Severin, după ce, la 15 aprilie, a fost bombardat rău Ploieștiul. Vineri, 21 aprilie, aviația anglo-americană a așternut din nou un covor de bombe peste București. Au fost lovite șoseaua Bonaparte, strada Polonă, Gara de Nord, uzinele Malaxa...

Dezastru de-a lungul Căii Grivița și din celelalte străzi din cartierul Gării de Nord, unde aproape nicio casă n-a mai rămas în picioare. Toate magazinele sunt ori distruse, ori părăsite. Țigani și borfașii sunt stăpânii acestor străzi... Până când nu s-o termina cu bombardamentul, au bătut scânduri în ferestre... Zile de cumplită mizerie. [...]

Marti, 2 mai 1944. Seara ascult la radio. Londra explică că timpul prost din Sud-Estul Europei a împiedicat continuarea raidurilor aviației anglo-americane asupra acestor regiuni. Aceasta înseamnă că îndată ce timpul se ameliorează, vor fi re-luate bombardamentele asupra țării noastre. [...] ¹

Luni, 8 mai, bombardament nocturn, deci englezii.

Miercuri, 10 Mai 1944. Circulă zvonul că astăzi anglo-americanii vor face prăpăd în Capitală. Unde vor defila ei în loc de trupele noastre... La asemenea zvonuri, străzile se golesc, panica cuprinde locuitorii orașului. Bisericile și adăposturile antiaeriene devin foarte populare pentru câteva ceasuri.

Sâmbătă, 5 august 1944. Ieri-noapte a fost alarmă la București, însă avioanele anglo-americane nu au lăsat bombe, trecând spre Ploiești-Câmpina-Brașov.

¹ Ioan Hudiță, *op. cit.*, vol. 10, p. 233.

Marti, 8 august 1944. La 9.30 se dă alarma. Ea a ținut o oră și ceva, însă la București n-au venit avioane. Probabil, au bombardat Ploieștii...¹

Faptul că, de la o anumită dată, bombardamentele asupra Bucureștiului s-au rărit se datora pregătirilor debarcării din Normandia... După 4 aprilie, Bucureștiul a trăit între bombardamente, alarme false (aproape în fiecare zi și noapte), frică, panică, isterie și doliu.

Lucrurile se mișcă

În această atmosferă, o mână de conspiratori pregătește răsturnarea lui Antonescu. Aspectul cel mai interesant este că lucrurile sunt cunoscute de o mulțime de oameni. Complotul nu era un secret, ci „cu voie de la Poliție”, ca în *Conu Leonida față cu reacțiunea*. Fiecare membru din elita politică și militară își caută o ieșire din situația imposibilă. Numai cine nu vrea să știe ce se pune la cale ignoră ce se petrece în cercurile Palatului și armatei. Toți sunt la curent: Antoneștii, Siguranța, jurnaliștii, ofițerii superiori, diplomații, delatorii – portari, chelneri, servitori, șoferi... E prea multă lume implicată pentru a rămâne un secret. În cafenele se vorbește despre tratativele de la Cairo, unde Barbu Știrbei, Constantin Vișoianu și Ghiță Popp speră să scoată țara din impas, așa cum procedaseră și italienii. Se aflase în oraș că Lucrețiu Pătrășcanu și Ioan Hudiță se întâlnesc cu Ică Antonescu și alți oficiali ai regimului. Agenții Siguranței sunt prin apropiere să îi protejeze, nu ca să-i urmărească sau să-i rețină. Este motivul pentru care nu sunt arestați. Șeful opoziției, Iuliu Maniu, circulă liber prin oraș. Poate fi zărit aproape zilnic la Capșa bând cafea cu dr. Nicolae Lupu, Ion Mihalache,

¹ Ioan Hudiță, *op. cit.*, vol. 10, p. 424.

Aurel Leucuția, dr. Ion Jovin – toți adversari ireductibili ai regimului Antonescu. Situație de neimaginat în orice altă capitală din Europa. Se întâlnesc aproape zilnic la București, Snagov, Periș, Sinaia etc. Ițele unui complot sunt mereu încurcate și se țin greu. Trebuie depășite neîncrederea și vechile dușmăanii. De elaborat planuri, de găsit oameni, de încheiat alianțe, de procurat resurse. Conspirația lucrează ca Bucureștiul să treacă în tabăra Aliatilor. PNT, PNL și PSD fac parte din complot. Ultima achiziție printre conspiratori este PCR, în urma telegramei trimise de Barbu Știrbei de la Cairo. El anunță că delegații sovietici condiționează negocierile de participarea comuniștilor la lovitura urzită la București. Cum Armata Roșie urmează să fie forța principală în această parte a Europei, nu este nimic de comentat. Cu comuniștii sau deloc! Așa apare printre complotiști Lucrețiu Pătrășcanu, văr cu mareșalul palatului, Octav Udrea, care l-a și contactat. Pătrășcanu era singurul comunist cunoscut în anturajul regelui. În plus, provenea dintr-o familie bună, de sânge albastru, educat în Germania, unde obținuse titlul de doctor în economie. Detalii care îl făceau onorabil, în ochii complotiștilor. Aceștia cred că Pătrășcanu conduce PCR. Nu era exact. Dimpotrivă. Se afla într-un con de umbră, privit cu suspiciune de „tovarăși”, detestat de Gheorghiu-Dej, șeful grupului de comuniști din închisori – cea mai puternică facțiune a PCR.

Au fost și alte impedimente de rezolvat. Complotul ne apare azi ca o rețea de intrigi, deziceri, indiscreții, neîncredere. Și totuși, sub presiunea apropierei Armatei Roșii și a debarcării din Normandia, s-a conturat un plan de acțiune comun. Factorii decisivi au fost: 1) regele Mihai și 2) armata. Antoneștii au fost arestați în Palatul Regal la 23 august 1944. A fost instalat alt guvern, care a aderat la tabăra Aliată. Aceasta a fost pe scurt istoria acelor zile de august.

Corp diplomatic

Înainte de a începe să scriu acest op, am recitit *Bucarest*, de Paul Morand (Éditions Plon, Paris, 1935), o lectură uitată. Găsisem volumul în anticariatul de pe strada Polizu, unde veneam destul de des prin anii '80 – în condițiile acelor ani, de cenzură aberantă, era un trofeu. Despre preț, nu vorbesc. Cartea nu se găsea decât rar. Ca și la prima lectură, nu m-a impresionat, mi-a creat chiar un fel de enervare. O găsesc prea superficială și mondenă – stilul inconfundabil al lui Morand. Plină de clișee, dar și cu unele găselnițe, ca să nu le zic „formule memorabile”. Am re-luat-o, bineînțeles, ca să-mi împrăspățez unele impresii.

A mai fost un motiv. Paul Morand a funcționat ca ministru plenipotențiar al Franței la București în anii 1943–1944. Să fim înțeleși, e vorba despre Franța mareșalului Philippe Pétain, șeful regimului de la Vichy. Bucureștiul avea propriul mareșal, Antonescu. Un detaliu: Morand era însurat cu o prințesă româncă, Elena Suțu. Mă rog, în măsura în care cineva poate revendica în Valahia rangul de prinț sau de prințesă. Aici toate titlurile sunt închipuiri bovarice. Există o veritabilă aristocrație la București? Occidentul, cu tradițiile lui care țin de ranguri, este departe. Pe aici găsim doar „o puzderie de maimuțareli și impostori. O așa-zisă boierie de cinuri”. Fiecare domn își făcea propriii boieri, de unde mulțimea lor după o sută de ani de regim fanariot.

Paul Morand a ajuns la post la 28 august 1943. A nimerit într-un mediu neprietenos, pentru că cei de la ambasada și de la Institutul Francez erau partizanii generalului de Gaulle, cu urechea tot timpul pe Radio Londra... Morand a fost privit cu rezerve din prima zi și nu a făcut o figură onorabilă. De altfel, se ocupa mai tot timpul de administrarea averii soției sale. Morand se aștepta ca războiul să fie pierdut și, ca efect, România ocupată de Armata Roșie. Bolșevicii nu prea îi iubeau pe aristocrați,

nici pe cei bogați, nici pe oficialii Axei. Tot atâtea motive să nu rămână fixat la noul post. Rușii se apropiau și, după Bătălia de la Kursk, nimic nu mai putea opri tăvălugul lor. Cu legăturile sale la Vichy, Morand trăgea sfori să găsească alt plasament. Era prea puțin preocupat de treburile ambasadei. S-a făcut antipatic, mai ales când a confiscat stația radio și a plasat-o în biroul său, sub cheie, interzicându-le accesul celorlalți din ambasadă. Stătea prost cu caracterul. Nu a lăsat amintiri grozave. Altfel, un om de lume, monden, poliglot, arogant, scriitor cunoscut.

Declicul l-a produs bombardamentul anglo-american de la 4 aprilie. Morand nu excela în privința curajului. Pur și simplu, a fugit din București, a părăsit ambasada și s-a pus la adăpost. A ajuns departe, la Bran, și s-a instalat în apropierea castelului. A înțeles că partida e pierdută. *Rien va plus, messieurs!* Plecarea lui din București era un semn de rău augur pentru regimul Antonescu. Dovadă că Pétain & Co nu mai credeau în regimul său. Paul Morand a corespondat intens cu protectorii săi și a reușit, *hélas*, să fie numit ministru plenipotențiar la Berna. Elveția, țară neutră, ferită de război. Exact ce-și dorea. Anticipa că vin ani grei pentru perdanți și-și căuta un loc pentru exilul ce va urma la nici un an de la instalarea sa în strada Piața Amzei, unde își avea sediul misiunea diplomatică franceză, ca și azi.

La Berna nu a rămas mult timp. La 23 august 1944, Parisul a fost eliberat de divizia generalului Philippe Leclerc. În toamna aceluiași an, Paul Morand a fost epurat din corpul diplomatic de Charles de Gaulle, omul forte al noului regim. Au urmat zece ani de „deșert” pentru el. Reabilitarea sa a fost un proces îndelungat, după care a reintrat în circuitul cultural. Încărcat cu onoruri, i s-a decernat Legiunea de Onoare, a fost republicat de Editura Gallimard, a devenit membru al Academiei Franceze.

Timpul, 23 august 1944, „Bucureștenii la țară”, de Victor Eftimiu:

Așadar, bucureștenii s-au revărsat la 15–20 de kilometri dincolo de barieră și au luat primul contact serios cu satul. Olteanul cu zarzavaturile, lăptăreasa, slujnicuța au fost numai avangarda acestei confruntări. Departe de noi gândul de a repeta programatic, ca poeții tradiționaliști, că omul de la oraș a alterat puritatea vieții patriarhale a țăranului și din acest târg a câștigat eternul exploatator al satelor care e citadinul...

Hanul cu Tei

Nu doar Diavolul se ascunde în detalii, ci și istoria. Iată un exemplu mărunț. În strada Blănari colț cu Hanul cu Tei exista o cârciumă frecventată de tot ce era mai interesant în București. Cum intrau, cei cu ochiul format observau unde erau plasați agenții de Siguranță și cei ai Gestapoului. Clientela era fină, alcătuită din personaje amestecate în combinații politice și în afaceri îndoielnice. Era bine să te așezi la o masă ferită pentru a trage cu urechea. Subiectul favorit în vara lui 1944 era traficul de valută – la cât erau cotate aurul, leul, lira sterlină, francul elvețian? Se discuta cu aprindere și despre sosirea Armatei Roșii. Se numărau zilele până când mai rezistă Antoneștii la putere și se făceau pariuri. Clienții cârciumii – o faună care nu se gândea decât cum să fugă din țară. Spania, Portugalia, Elveția erau destinațiile preferate. Armata Roșie trecuse Prutul, iar, la începutul lui aprilie, Molotov cadorisise românimea cu un comunicat plin de promisiuni din care niciuna nu se va adevăra. Cum că 1) URSS nu se va amesteca în treburile interne ale României și 2) nu va schimba regimul politic de la București. Dar cine credea în vorbele rușilor? Era un comunicat dat pentru naivi, nu pentru

avizați sau sceptici. Ei trăiau deja cu geamantanele la ușă, gata în orice clipă să dispară din țară. Aceștia nu contau pe minciunile Kremlinului. Erau însă alții care doreau să se iluzioneze. Unii, mai realiști, se pregăteau să se livreze trup și suflet ocupantului, ca să-și scape pielea. Damele care se întinseseră prin hoteluri cu nemții îi așteptau și ele pe ruși. Rău-platnici, dar și ei, tot clienți. Erau și cei care învârtiseră afaceri cu camarila antonesciană pe Axa Roma-Berlin... Ei bine, pentru mulți venise vremea să dispară de pe scena bucureșteană tot mai prost „luminată”.

Capitala se afla sub camuflaj, trăia sub covoarele de bombe anglo-american... Max Auschnit, Nicolae Malaxa, Stelian Popescu, Pamfil Șeicaru – oameni cu mulți bani – au plecat din țară. Alții așteptau o ocazie să lase baraca în urmă. Vindeau ce era de vândut, își alimentau conturile din străinătate, lichidau proprietățile, moșiile, apartamentele, afacerile. Între timp, își omorau plictiseala socializând la Capșa și Athenée Palace. Destui preferau să-și petreacă timpul în pasajul Macca-Villacrosse, buricul bursei negre... Pe adevărații cunoscători însă îi găseai în localul de pe strada Blănari, la intrarea în Hanul cu Tei. Avea un nume banal, mângălit pe o firmă la fel de banală: „Grătar special – vinuri alese”. Era frecventat de o lume pestriță. Se întâlneau aici dreapta cu stânga, fumiști, băgători de seamă, pescuitori în ape tulburi, cartofori. La mese: N.D. Cocea, Pamfil Șeicaru, Mihail Fărcășanu, Ion Vinea¹ și lista e lungă. Cum la București, în acea vară, toată lumea conspira împotriva marelui Antonescu, nu e de mirare că zvonurile, intrigile, bârfele, traficul de informații – adevărate, dar mai ales false – erau marfa curentă. Aici îți dădeai seama că la București nimic nu rămâne secret, nici adevărat.

După 23 august 1944 și instalarea Armatei Roșii în România, localul își schimbă rapid garnitura de mușterii și obișnuiți

¹ Gh. Jurgea-Negrilești, *op. cit.*, pp. 336–350.

ai casei. Printre noii clienți ai localului îi găsim pe Gheorghe Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Gheorghe Apostol, Chivu Stoica, Emil Bodnăraș (doftaniști toți) alături de, bineînțeles, aceiași agenți ai Siguranței, cu misiunea de a-i spiona și proteja. La o adică, să-i și aresteze, după cum s-ar schimba puterea și ordinele. Ca să facă asta, trebuia neapărat să cadă din cer parașutiștii americani. Ceea ce era greu de presupus... Stalin se instalase aici cu nenumăratele lui divizii de tancuri Sherman și T34. Punct.

Universul, 16 august 1944: „Un puternic detașament de polițiști și jandarmi condus de Sache Davidescu, chestorul Sectorului II Negru, a făcut ieri după-amiază o nouă razie, de astă-dată pe străzile Blănari, Băcani și faimosul Hanul cu Tei, unde își au sediul traficanți cu diverse mărfuri... Luați prin surprindere, niciunul nu a putut scăpa. Au fost aduși [*sic*] între cordoane la Prefectură peste 100 de persoane, care au fost imediat supuse trierii. Au fost reținuți 80 de indivizi urmăriți pentru diferite delictе”.

Lovitura de palat

În după-amiaza zilei de 23 august 1944, în timpul unei audiențe la rege, mareșalul Ion Antonescu și câțiva complici sunt arestați. Spre miezul nopții, o bandă înarmată condusă de Emil Bodnăraș îi ridică din palat și îi duce într-o casă conspirativă din cartierul Vatra Luminoasă. La aceeași adresă fusese ținut prizonier, după 4 aprilie, Ștefan Foriș, șeful PCR, sechestrat de o troică avându-l în frunte pe Bodnăraș. Suntem tot la capitoul farse ale istoriei. În jurul acestei chestiuni simple au circulat apoi mai multe versiuni, toate mincinoase. De la „lovitura de stat” la „insurecția armată” și „revoluția națională antifascistă și antiimperialistă”. Etichetele s-au schimbat fără încetare. Asta îmi place în istoria românească – totul se schimbă. Fiecare

congres și conjunctură au dat o citire diferită evenimentelor din acea zi. Este cel mai ocultat subiect al istoriei bucureștene din secolul XX.

Destui dintre protagoniști au dorit să se înfrupte din cele câteva minute cât a durat ieșirea din scenă a celor doi Antonești pentru a-și aroga merite pe care nu le-au avut. Alt motiv a fost în aceste răstălmăciri repetate: să-i scoată din joc pe adevărații participanți la psihodrama din Palatul Regal la 23 august 1944. Nu are rost „să restabilesc faptele”. Încă o versiune în plus nu ar face decât să mărească – a câta oară? – confuzia. Și nu știu dacă mai interesează pe cineva unde se găsea Iuliu Maniu în acea zi, ce a făcut regele Mihai în după-amiaza fatidică, cum au acționat Emil Bodnăraș și Lucrețiu Pătrășcanu... Cui îi mai pasă azi de aceste baliverne istorice? Povestea este prea veche, între timp pute ca o pereche de ciorapi purtată de soldat o lună fără a fi spălate. Pentru cei cu nasuri fine, istoria asta îmi amintește olfactiv de o bucată de brânză Camembert de Normandia, d-aia cu putregai care îți strâmbă nasul. În plus, arhivele, și ele mint copios. Au dispărut mii de documente. Altele au fost confecționate pentru a inventa fapte, personaje, situații. Multe dosare au fost falsificate în anchete la PCR / Partidul Muncitoresc Român (PMR), la Securitate, de presa de partid, în cărți scrise de istorici oficiali ai regimului. O istorie contrafăcută a creat, inevitabil, o plasă de ficțiuni. Azi este imposibil să pui lucrurile cap la cap. Subiectul îmi pare ca o nebuloasă fără șanse de a fi lămurită vreodată. Nici nu mai are relevanță pentru nimeni.

În acea zi, 23 august 1944, la ora 22.00, cei cărora nu li se confiscaseră aparatele de radio au ascultat „Proclamația Regelui către Țară”. Dintre bucureșteni, 12 000 își văzuseră radiourile confiscate în 1941. Ele au rămas vreme de patru ani în depozitele armatei. Ce a spus regele? Redau din textul proclamației. De altfel, este foarte scurt.

Români !

În ceasul cel mai greu al Istoriei noastre am socotit în deplină înțelegere cu Poporul Meu că nu este decât o singură cale pentru salvarea Țării de la catastrofa totală: ieșirea noastră din alianța cu puterile Axei și imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite.

Români... [Etc.]

Fiecare a înțeles lucrurile diferit. Comunicatul a generat confuzie. E un text politic, urmare a unui compromis între participanții la lovitura de palat. A avut ca efect imediat o iluzie colectivă. Iată un mic exemplu. Citez:

În noaptea aceea, în casa conspirativă de pe Strada Armească, în compania lui Belu [Zilber, *n.a.*], Pătrășcanu și a altora, aveam certitudinea că asist la un început. N-am uitat emoția cu care așteptam să se întoarcă Pătrășcanu de la Palat, unde trata cu regele instaurarea unui guvern de coaliție democratică și nici pietatea cu care am ascultat relatarea întrevederii... [...] Avusesem norocul sau ghinionul de a fi legătura ilegală a lui Pătrășcanu. Ulterior, totul s-a poluat.¹

Iată un alt exemplu, mult mai amplu, despre iluzii și farse ale istoriei. La auzul comunicatului către țară, mii de bucureșteni s-au adunat în Piața Palatului ca să-l aclame pe rege. Ei au înțeles din comunicatul citit la radio la 22.00 că războiul – cel puțin pentru români – s-a terminat, că s-a semnat armistițiul cu Alianții, și a venit pacea. Era o tragică și fatală neînțelegere. Cauza? Mai multe enunțuri erau neclare și lăsau loc la confuzii. Pentru unii, a putut să pară un bluf. Regelui Mihai nu i se poate reproșa încurcătura. Textul era scris de delegații celor patru partide – PNL, PNT, PSD, PCR – participante la complot. În comunicat se arăta

¹ Vera Călin, *Prea târziu. Însemnări californiene*, Editura Univers, București, 1997, p. 31.

că „România a acceptat armistițiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Din acest moment, încetează orice act de ostilitate împotriva armatelor sovietice, precum și starea de război cu Marea Britanie și Statele Unite. Primiți pe soldații acestor armate cu încredere. Națiunile Unite ne-au garantat independența Țării și neamestecul în treburile noastre interne”. *Wishful thinking* tipic. Regele știa că România nu încheiasse armistițiul cu Aliații. Documentul se va semna abia la 12 septembrie 1944 la Kremlin. S-a mai spus: „Din acest moment, încetează orice act de ostilitate împotriva armatelor sovietice”, dar Armata Roșie, Stalin, mareșalii, ei fuseseră înștiințați? Își dăduseră acordul? Răspunsul e NU. Se mai spune că ni s-au garantat independența și neamestecul în treburile noastre interne, preluând declarația mincinoasă a lui Molotov de la 2 aprilie 1944.

Confuzia a fost mare în Piața Palatului în seara de 23 august 1944, dar nu era vreme de pus întrebări. În fond, lumea era plină de entuziasm pentru veștile bune: arestarea mareșalului Antonescu și instalarea unui nou guvern, numit și agreat de regele Mihai. Cum era fericită și pentru trecerea României de partea forțelor Aliate. Simpatiile bucureștenilor mergeau net într-acolo. În Piața Palatului își fac apariția câteva uniforme britanice. Lumea îi aclamă, crezând că vede avangarda trupelor Aliate. În realitate, erau câțiva prizonieri care, în noua situație, au ieșit din arest să vadă ce se întâmplă. Sunt primiți cu entuziasm, bineînțeles. Dumnezeuule, și când te gândești ce farsă era la mijloc! Regele a fost aclamat, de asemenea, numele său scandat cu fervoare – „Regele Mihai, regele Mihai!”. Apoi s-a scandat „Stalin-Stalin, Roosevelt! Churchill!”. Palatul Regal încă era intact. A doua zi, în lipsa apărării antiaeriene, Luftwaffe a făcut prăpăd. În 24–26 august, au fost lovite și distruse Palatul Regal, Ateneul român, Teatrul Național, Teatrul Liric etc. La cererea militarilor,

regele se pregătea să plece din Capitală, pentru a se adăposti în satul Dobrița, lângă Tismana. Bombardamentul din zilele următoare a dovedit că această măsură de precauție a fost justificată. Guvernul s-a mutat în subsolul Băncii Naționale. Săptămâna 24–30 august a fost singura de libertate până în decembrie 1989. Urma o lungă și nefastă dictatură. Armata Roșie se apropia de București. Nu pentru a elibera Capitala, ci ca s-o ocupe. Nimeni nu întrevădea că bucuria libertății urma să fie atât de scurtă.

Nu mai văzusem niciodată asemenea afluență de lume pe Calea Victoriei. Femeile țipau, bărbații se îmbulzeau... Mulțimea s-a răspândit pe străzi, ieșind de prin curți și case. Nu mergeam, ci eram mai mult luați pe sus de îmbulzeală. În atmosfera supraîncărcată, ajungeau până la noi cântece, sloganuri, strigăte înăbușite, râsete, o risipă de sunete și de mirosuri... O mulțime numeroasă, nerăbdătoare, legănându-se pe trotuare. Oamenii plângeau de fericire, se strigau unii pe alții. [...] Mi se părea că văd Bucureștiul pentru întâia oară. [...] Euforia a fost de scurtă durată. Foarte repede, neliniștea și decepția ne-au încordat nervii la maximum. Străzile s-au golit brusc. Mulțimea s-a împrăștiat...¹

Să mori din întâmplare

Soare Z. Soare (n. 1894) a fost ucis, la 24 august, de o sentinelă sub podul Băneasa. Plecase cu o mașină spre Sinaia. Șoferul care îl ducea nu a oprit la semnal și soldatul a tras. Pentru rezistor a fost fatal. A murit la 50 de ani. Ni-l amintim de la premiера piesei *Steaua fără nume* (1 martie 1944). Ștefan Enescu îi dedică, duminică, 2 iunie 1945, un articol omagial în *Jurnalul*

¹ Serge Moscovici, *Cronica anilor risipiți: povestire autobiografică*, traducere de Magda Jeanrenaud, Editura Polirom, Iași, 1999, pp. 239–240.

de dimineață. Cred că a fost singurul care și-a amintit de el. Fusese deja uitat. Enescu este cel care i-a împrumutat identitatea sa lui Sebastian (pe afiș apărea numele „Victor Mincu”). Încercase să scrie piese de teatru și nuvele și să le publice. Fără ecou. La sfârșitul anilor '30, fusese șeful de cabinet al lui Mihail Moruzov, directorul Serviciului Secret. După schimbarea de regim din 6 septembrie 1940, Ștefan Enescu a intrat în Baroul București și a devenit un avocat de succes. Locuia în același imobil cu Nora Piacentini și Mircea Șeptilici. În jurnalul ei, Marioara Voiculescu consemnează: „Soare Z. Soare e un mistificator. [...] e unul dintre cei mai eleganți oameni din punct de vedere sufletesc și moral. [...] Pare un cinic și e de o naivitate ridicolă... Pare rău, dar e extrem de generos și de bun. E cel mai caraghios sentimental care există”¹. Iată o filă din jurnalul lui Alice Voinescu, 1 octombrie 1944: „Parastasul lui Soare. Biserica plină, mulți actori. Poate că artiștii sunt mai atașați”². Dispariția lui Soare Z. Soare face parte dintr-o fatalitate. Lungul șir al celor care sfârșesc tragic, de pe afișul piesei *Steaua fără nume*. E deschis de Soare Z. Soare, continuă cu Nora Piacentini, Mihail Sebastian, Nicolae Vlădoianu... Piesa le-a adus nenorocire celor mai mulți dintre ei.

Sinuciderea lui Killinger

Alt episod suspect petrecut în acele zile de răscruce a fost sinuciderea ambasadorului german la București, Manfred von Killinger. De ce s-a sinucis? A considerat că, după prăbușirea regimului Antonescu, nu se mai poate întoarce la Berlin. Hitler

¹ Marioara Voiculescu, *Jurnal, memorii*, ed. îngrijită de Florica Ichim și Oana Borș, Fundația Camil Petrescu, București, 2003, p. 121.

² Alice Voinescu, *Jurnal*, ed. îngrijită, tabel biobibliografic și note de Maria Ana Murnu, prefață de Alexandru Paleologu, Editura Albatros, București, 1997, p. 472.

era furios că ambasadorul lui, om de încredere, nu a împiedicat complotul. *Libertatea* notează, la 26 august 1944:

Manfred von Killinger, ministrul hitlerist în România, care în ziua răsturnării guvernului trădător al Antoneștilor se afla sub pază la Legația germană din Calea Victoriei, s-a sinucis azi dimineată. Împreună cu el s-a sinucis și secretara lui... Cadavrele au fost găsite azi dimineată la fosta legație nazistă, unde au sosit autoritățile românești în frunte cu d. prefect al Poliției Capitalei, d. colonel Ionel Cristea. Întreaga legație e înconjurată de forțe românești și se procedează la percheziționarea localului.

„Faimosul Killinger, neputându-se împăca cu gândul că nu mai e «viceregele» lui Hitler în București, și-a pus capăt zilelor”¹, notează Raoul Bossy.

O veste bună pentru bucureșteni, întrucât personajul era detestat. Cititorii rubricilor mondene au reținut că s-a sinucis, romantic, odată cu amanta sa. Killinger era un fanatic hitlerist, admirator necondiționat al Führerului. S-a numărat printre asasinii Rozei Luxemburg, în ianuarie 1918, la Berlin, a fost membru al Freikorps, grup paramilitar antibolșevic. A fost numit ambasador la București la puțin timp după Rebeliunea legionară. Misiunea lui era să asiste pregătirile pentru invadarea URSS și să se asigure de fidelitatea mareșalului. Un detaliu: „apartamentul în care au fost descoperite cele două cadavre erau pline de pantofii secretarei”², după cum notează George Tomaziu.

România liberă, 2 septembrie 1944:

¹ Raoul V. Bossy, *Jurnal (2 noiembrie 1940 – 9 iulie 1969)*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 255.

² George Tomaziu, *Jurnalul unui figurant (1939–1964)*, traducere de Mariana și Gabriel Mardare, prefață și postfață de Gabriel Mardare, Editura Univers, București, 1995, p. 135.

În ziua de 2 septembrie 1944, între orele 13–14.00, am văzut cadavrele ministrului baron von Killinger și secretarei sale, Hella Petersen, la legația germană. După felul cum au fost găsite aceste cadavre, este vorba în ambele cazuri de sinucidere prin împușcare în frunte. Nu socotim necesară autopsie.

București, 3 septembrie 1944

(ss) prof. dr. Ruge, medic marină

(ss) dr. Raiss, general medic

Killinger și-a făcut un nume în lumea bucureșteană când a fost atacat de Tudor Arghezi într-un pamflet intitulat „Baroane”, scris la îndemnul lui Ică Antonescu. Textul a apărut în *Informația zilei* la 30 septembrie 1943. Citez:

Botul nu-ți mai e așa de gros, fălcile ți-s mai puțin dolofane și ai început, Doamne!, să și surâzi cu bicele alea groase, șterse de unsoare. Ceafa ți s-a mai tras, gușa s-a mai moderat, burta caută un relief mai apropiat de spinare. Nici părțile dindărăt nu mai sunt atât de expresiv dominate, dedesubtul croielii scurte.

Cred că nu mai iei dimineața patru cafele cu lapte, o halcă de șuncă și opt prăjituri, cu care ți-ai pus din nou în funcțiune intestinul gros, anemiatic de răbdări prăjite. Te umpluseși bine, până la râgâială.

Ți-aduci aminte ce sfrijit erai pe când erai sărac și cum ne pălmuia căutătura ta ațâțată după ce te-ai procopsit. Îndopat cu bunurile mele, nu-ți mai dam de nas și ți s-a părut că sunt pus pe lume ca să slujesc mădularelor tale, burții, gușii, sacului și dășagilor tăi: ăsta era rostul meu, a trebuit să-l aflui de la tine, flământule, roșcovanule, boboșatulule, umflatule.

Mi-ai împuștit salteaua pe care te-am culcat, mi-ai murdărit apa din care ai băut și cu care te-ai spălat. Picioarele tale se scăldau în Olt și mirosea până la Calafat, nobilă spurcăciune! [...]

I-auzi! Vrea să-mi fie stăpân și să slugăresc la mațele lui, eu, care nu m-am băgat rânduș nici la boierul meu. Vrea trei părți și din văzduhul meu, ca să răsuflă în răcoarea mea numai el. Lasă-mă

să-mi aleg stăpânul pe care îl vreau eu, dacă trebuie să mă robesc, nu să mă ia la jug și bici, înșfăcat de ceafă, cine poștește.

[...] Începi să tremuri acum, căzătură. Așa s-a întâmplat cu toți câți au umblat să-mi fure binele ce mi l-a dat Dumnezeu. Te-ai cam subțiat și învinețit. Obrazul ți-a intrat în gură, gulerul ți-a căzut pe gât ca un cerc de puțină uscată. Dacă te mai usuci nițel, o să-ți adune doagele de pe jos. Ce floacă plouată-n capul tău! Ce mustață pleoștită! Ce ochi fleșcăiți! Parcă ești un șoarece scos din apă fiartă, de coadă, Baroane...

Ca pedeapsă, Arghezi a fost internat un an în lagărul de la Târgu Jiu. În altă țară, îndrăznețul ar fi fost împușcat pentru mult mai puțin. Mă întreb cât a încasat, știind că Arghezi nu făcea servicii pe gratis. O concluzie provizorie după sinuciderea lui Killinger: așa se întâmplă lucrurile la București. Marile mișcări ale istoriei se traduc prin gesturi intime. O lovitură de stat duce la o sinucidere de teatru boulevardier.

Lagărul de la Târgu Jiu

Povestea lagărului de la Târgu Jiu nu a fost spusă până azi. După instalarea regimului comunist au circulat o puzderie de istorii tenebroase despre teroarea de aici, schingiuri, înfometare, arest, un regim de exterminare. Totul în folosul unei mitologii menite să probeze martirajul eroilor clasei muncitoare. Sunt pure invenții lansate de Agitprop. Arhivele nu aduc probe despre existența la Târgu Jiu a unui fenomen concentraționar asemănător cu cel din lagărele de exterminare de la Buchenwald și Dachau, de pildă. Imaginea celor două tipuri de lagăr s-a suprapus și a fost exploatată copios până la mijlocul anilor '60. Odată cu moartea lui Gheorghiu-Dej – internat aici în 1943/1944 –, interesul regimului pentru „ororile de la Târgu Jiu” s-a evaporat. Adevărul este că internații nu o duceau rău

în lagăr. O parte dintre ei își comandau masa la restaurantele din oraș. Fie le-o aduceau militarii din gardă, fie se duceau ei înșiși în afara lagărului, unde petreceau câteva ceasuri lejere. Permișiile se acordau cu ușurință. Internații își omorau timpul cum puteau. Plictiseala a fost marele dușman al celor internați, mai mare chiar decât păduchii. Nu existau plutoane de execuție. Timpul trecea greu. Nici scrisorile, nici vizitele dese ale rudelor nu reușeau să amelioreze situația, în ciuda interminabilelor partide de poker aflate la mare preț. Citeau, aveau voie să circule nestingheriți prin lagăr. Locuiau în barăci împărțite în camere cu două-trei paturi.

Nu toți o duceau însă așa de bine. Cei care nu aveau bani să-și achite întreținerea simțeau mai puțin neajunsurile deținerii în lagăr. În funcție de parale, internații erau împărțiți pe grupe: 1) cei cu mulți bani, 2) cei cu bani puțini și 3) cei lipsiți de bani. Așa, de pildă, Ion Gheorghe Maurer a preferat să plătească și a avut condiții bune de „detenție”. În aceeași situație s-au aflat Mihai Ralea, generalul Nicolae Rădescu, Radu Cioculescu, Athanase Joja, Victor Eftimiu, Nicolae Carandino, Zaharia Stancu etc. De observat că în lagăr au fost trimiși de-a lungul timpului (1940–1944) oameni de condiție foarte diferită, de la Sergiu Malagamba până la generalul Rădescu. Inși de toate culorile politice, de la extrema stângă la extrema dreapta, și apolitici. Administrația dorea să scoată cheltuielile de întreținere, lemnele de foc, hrana etc. din buzunarul internaților. Mai bine zis, al familiilor lor. Corupția era foarte răspândită. Cu bani puteai obține orice, inclusiv libertatea. Un exemplu: familia a plătit 100 000 de lei colonelului Gelep din Ministerul de Interne pentru eliberarea lui Lucrețiu Pătrășcanu. Era, așadar, mai puțin o împărțire pe ideologii și politică, legionari vs. comuniști. (Grigore Preoteasa, Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Alexandru Iliescu versus Ernest Bernea, Radu Gyr, Traian Brăileanu, Jean Victor Vojen, P.P.

Panaitescu etc.) Era, mai ales, o chestiune de costuri. În funcție de cât plăteai, te bucurai de un tratament sau de altul.

Lagărul era împărțit între comuniști și legionari, dar existau și alte categorii de internați: evrei, masoni, oameni de afaceri, agenți de bursă neagră, prostituate, politicieni din partidele istorice, diverși delincvenți. Pedepsele erau scurte, pentru ca rulajul sumelor și încasările administrației să fie mai mari. Nu era o tragedie (în afară de separarea de familie) să fii internat la Târgu Jiu. De altfel, termenele se negociau cu amploaiații Ministerului de Interne. Când primeai înștiințarea că vei fi internat, se declanșa sarabanda relațiilor, intervențiilor, audiențelor. Rudele suspuse erau rugate să intervină. Dacă aveai resurse, se rezolva. N.D. Cocea – comunist notoriu – a fost scutit de mai multe ori de internare, în urma unor intervenții și filodorme. Zaharia Stancu a fost arestat și dus la gara Filaret, de unde porneau trenurile spre Târgu Jiu. A fost dat înapoi în urma apelurilor insistente ale celui în cauză – Stancu era un ziarist cunoscut. La a doua tentativă a fost totuși internat în lagăr. Va rămâne puțin timp închis, câteva zile. Exemplele sunt numeroase. Intervențiile continuau și după internare, se făceau demersuri pentru a obține liberarea și mulți reușeau. Comisia de verificare a dosarelor se întrunea o dată la șase luni, uneori mai des. De fiecare dată, un număr de internați pleca acasă și erau aduși alții în schimb.

Un aspect important este acela că destui au profitat de ocazie pentru a-și îmbunătăți biografia de „democrați”, „antifasciști”, „rezistenți împotriva dictaturii”. Era extrem de folositor pentru perioada postbelică. Calculul era simplu. Dacă rușii câștigau războiul, un stagiul petrecut la Târgu Jiu valora aur, bineînțeles dacă voiai să faci carieră. Înainte de orice, aveai nevoie de un trecut coresponsător. Nu era nimic mai de folos decât eticheta de „fost deținut politic”, „erou care a plătit cu libertatea lupta împotriva regimului mareșalului Antonescu”. Mulți dintre cei internați sunt

personajele noastre din aceste pagini. Vor juca roluri importante în contextul sovietizării țării și tranziției de la capitalism la comunism, în trecerea României de sub influența occidentală la cea sovietică.

Socialmente, lagărul de la Târgu Jiu era un eșantion al lumii românești. Au ajuns aici și câteva sute de prostituate și vagabonzi culeși de Poliție în raiduri prin cartierele rău famate. Alt eșantion îl furniza elita: masoni ca Mihai Ralea și Victor Eftimiu, scriitori ca Tudor Arghezi, gazetari ca Scarlat Froda, Nicolae Carandino, Zaharia Stancu, militari ca generalul Nicolae Rădescu, muncitori ca Gheorghe Gheorghiu-Dej, Gheorghe Apostol etc. Întreaga societate era reprezentată, fără excepție. În timpul războiului contra Alianților lagărul de la Târgu Jiu a fost imaginea integrală a lumii românești.

*

În ziua de 23 august 1944, la vârsta de 81 de ani, s-a stins în urma „unei lungi și grele suferinți” (cancer esofagian) Sabina Cantacuzino, fiica cea mare a lui Ion C. Brătianu. Rețin câteva rânduri rămase de la Alice Voinescu:

Acum, la 4.00 d.a., coana Sabina va fi înmormântată. E un decor demn de ea. Nu o pot vedea decât surâzând cu ochii ei luminoși. Îi văd ultima privire tandră cu care mi-a spus: „Mai vii?”. O petrec cu gândul, cu dorul, cu credința, la ultimul locaș. E curios, nu pot plânge după ea, nu o realizez decât vie, lucrând la birou și privind pe fereastră, judecând cu haz sau cu patimă pe toți care se purtau altfel decât se cuvine. O cucoană mare, un om pe care poți conta. [...] Avea un suflet eroic în ea, o inimă duioasă. Dumnezeu să te așeze în rândurile celor luminați!¹

Dispărea o lume, dar câți înțelegeau asta?

¹ Alice Voinescu, *op. cit.*, p. 469.

Armistițiul de la Moscova

La 29 august 1944, Lucrețiu Pătrășcanu, membru al proaspătului guvern condus de generalul Sănătescu, decola la bordul unui avion bimotor, însoțit de nevastă. București-Constanța-Marea Neagră. A făcut escală la Odessa, înainte de a zbura spre nord, la Moscova, unde avea să întâlnească restul delegației românești. Motivul deranjului era negocierea armistițiului. Nu a fost nicio negociere. Delegația română a fost pusă să semneze un document redactat în prealabil de sovietici și contrasemnat de anglo-americieni. La Kremlin îi regăsim pe Barbu Știrbei, eminența cenușie a tuturor guvernelor din anii '20, Constantin Vișoianu, Ghiță Popp. Pătrășcanu spera să se impună și rușii să negocieze cu el, de vreme ce era comunist. Sovieticii însă – ceea ce doar bănuia – erau întâi imperiali și apoi bolșevici. Pătrășcanu va fi dezamăgit și contrariat de modul cum a fost primit. Încerca să arate ca un lider politic occidental, spălățel și burghez. A ni merit prost, a fost un exemplu vădit de inadecvare. Cauza: era amoretat de nevastă și îi satisfăcea toate capriciile. Era mândru de tinerețea și frumusețea ei (14 ani diferență de vârstă). Hertha Schwammen, pe numele ei real, bucovineancă, născută la Cernăuți. Studii de artă la Viena. Va constata că ideea de a o lua cu el nu a fost potrivită. A stârnit gelozii letale printre tovarășii din partid. Pătrășcanu le uzurpa drepturile lor de șefi consacrați ai clandestinității. Ei putreziseră de vii prin închisori, în vreme ce Pătrășcanu se bucura de viață în libertate. Era croit din altă stofă decât comuniștii. Vorbea rusă, germană, franceză, italiană, avea un doctorat în economie la Leipzig, în vreme ce Dej și gașca lui absolviseră cel mult patru clase primare și aveau dificultăți de scriere și vorbire. Tot ce stăpâneau era intriga de pușcărie, aveau foarte vagi cunoștințe de doctrină însușite prin celule. Pătrășcanu provenea dintr-o foarte bună familie, avea

sânge albastru prin ambii părinți. Prost pedigri pentru cineva care activa într-un partid bolșevic. Putea face carieră la liberalii lui Brătianu sau la național-țărăniștii lui Maniu. Pe ei nu îi deranja că știa să se folosească de cuțit și furculiță la o masă oficială, că citise o bibliotecă și că avea cravată cu nod și culoare potrivite. Nu este de mirare că printre tovarășii abia ieșiți din subterană (Gheorghiu-Dej, Constantin Pârvulescu, Chivu Stoica, Gheorghe Apostol, Iosif Chișinevschi, Teohari Georgescu etc.) escapada cuplului Pătrășcanu la Moscova a făcut impresie proastă, nici că bârfele au explodat.

La București totul se comentează. Dacă faci o chestie, de ce o faci? Dacă nu faci chestia, de ce nu o faci? Nimic nu rămâne fără ecou, niciun detaliu nu scapă nedisecat. Bârfa ține loc de realitate și de viață. Pătrășcanu a dorit să îi arate Moscova nevastă-sii, să se dea mare în fața ei. Presimțea că este ultima dată când are ocazia să viziteze capitala Imperiului Sovietic? Așa a fost, vizita oficială din septembrie 1944 a fost și ultima. Apariția lui în fruntea delegației nu i-a plăcut lui Stalin. Întâi de toate, nu a văzut cu ochi buni prezența unui civil la negocieri. Războiul e treaba militarilor. Apoi ce căuta un comunist acolo, reprezentând guvernul? Războiul fusese declanșat de burghezie, nu de muncitori... Și, în sfârșit: de ce comuniștii de la București s-au aliat cu regele? Faptul a amânat instalarea unui guvern dictat de Kremlin și lichidarea monarhiei. În aceste condiții, Stalin nu a vrut să-l primească la Kremlin. Pătrășcanu a așteptat zadarnic să fie poftit de „cel mai mare geniu din istorie” în biroul lui, sau la reședința din Kunșevo.

Pătrășcanu nu se afla pentru prima dată la Moscova. În 1922 participase la un congres al Cominternului și îl întâlnise pe Lenin. După grevele de la Grivița din februarie 1933, căutat de Siguranță ca unul dintre organizatori, s-a refugiat în URSS. A locuit la Hotel Lux, rezervat activiștilor de frunte ai Cominternului,

pentru care a lucrat în perioada 1933–1935. A lăsat amintiri așa și așa. Afirmase opinii în contradictoriu cu șefii lui. Asta se numea la Kremlin „deviere”, un delict grav. I s-a reproșat că alerga după femei. A fost sancționat, trimis în țară, la munca de jos, deși el se aștepta să fie făcut numărul 1 al PCdR. Nu a primit nicio funcție, a trăit o vreme ascuns la Iași, ca un paria (în casa lui Garabet Ibrăileanu), ocolit de tovarăși. A învățat ce povară grea este să trăiești clandestin în afara partidului. Mafia bolșevică și-a luat mâna de pe el. Se însoară, călătorește în Italia etc. Pentru o vreme, nu mai activează, nu mai are legătură cu partidul. Era hotărârea luată de Comintern. A fost reintegrat abia în 1940, după acapararea Basarabiei de către sovietici.

În septembrie 1944, delegația română a fost tratată ca un grup neoficial, o delegație de rang secund. Pe Pătrășcanu l-au costat cariera și viața. Zece ani mai târziu – după o detenție de șase ani (1948–1954) –, i s-a înscenat un proces politic. A fost executat în modul în care KGB se debarasa de „dușmanii poporului” – într-o celulă, cu pistolul prin vizetă, un glonț în ceafă, după o mascaradă juridică în care tovarășii lui i-au adus cele mai teribile și fanteziste acuzații, copiind „metoda Vișinski”, din timpul Marii Terori. Nu conta că nimic nu era adevărat. Trebuia umilit, degradat, compromis, asasinat. Gheorghiu-Dej nu avea cum să îl facă să dispară, pur și simplu, întrucât Pătrășcanu era mult prea cunoscut. În București se defilase cu portretele lui la toate mitingurile din perioada preluării puterii, în 1944–1947. Pentru această popularitate Gheorghiu-Dej îl ura de moarte.

Merita, așadar, s-o vezi pe Pătrășcanca la brațul lui, scoasă din cutie, coafată, înaltă, parfumată, elegantă. În pantofi cu talpă ortopedică și barete, ultima modă, cu ciorapi de mătase, mare raritate, purtând taior, pe umeri cu o capă de blană de la Paris. Sfida exact când românașii fuseseră aduși să pupe papucul padișahului în capitala slăvită a Marelui Imperiu. Moscova